ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 3ης Ιουλίου 2025 *

«Προδικαστική παραπομπή – Κρατικές ενισχύσεις – Άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ – Καθεστώς ενισχύσεων που έχει εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Στήριξη της οικονομίας στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19 – Άρνηση της αρμόδιας αρχής να χορηγήσει ενίσχυση – Ένδικη προσφυγή με αίτημα να διαταχθεί από το επιληφθέν δικαστήριο η έκδοση ευμενούς διοικητικής πράξης ex nunc – Παρέλευση της προθεσμίας για τη χορήγηση της ενίσχυσης κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας – Χρόνος κατά τον οποίον η ενίσχυση θεωρείται ότι χορηγήθηκε – Άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προσφυγής – Κανονισμός (ΕΚ) 2015/1589 – Άρθρο 1 – Υφιστάμενη ενίσχυση»

Στην υπόθεση C-653/23,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Administratīvā apgabaltiesa (διοικητικό εφετείο, Λεττονία) με απόφαση της 1ης Νοεμβρίου 2023, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 6 Νοεμβρίου 2023, στο πλαίσιο της δίκης

«TOODE» SIA

κατά

Valsts ieņēmumu dienests,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους K. Jürimäe, πρόεδρο τμήματος, K. Lenaerts, Πρόεδρο του Δικαστηρίου, ασκούντα καθήκοντα δικαστή του δευτέρου τμήματος, M. Gavalec, Z. Csehi (εισηγητή) και F. Schalin, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: A. Ράντος

γραμματέας: M. Aleksejev, προϊστάμενος τμήματος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 11ης Δεκεμβρίου 2024,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η «TOODE» SIA, εκπροσωπούμενη από την S. Ņukša, valdes locekle,

* Γλώσσα διαδικασίας: η λεττονική.

– η Λεττονική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις J. Davidoviča και K. Pommere,

– η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους J. Möller και P.-L. Krüger,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους Η. Γεωργιόπουλο και V. Hitrovs,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 13ης Μαρτίου 2025,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο ii, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 [ΣΛΕΕ] (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της «TOODE» SIA και της Valsts ieņēmumu dienests (εθνικής φορολογικής αρχής, Λεττονία, στο εξής: φορολογική αρχή) σχετικά με απόφαση με την οποία η εν λόγω αρχή αρνήθηκε να χορηγήσει στην TOODE ενίσχυση για τη διασφάλιση των ροών κεφαλαίου κίνησης προς τις πληττόμενες από την κρίση COVID-19 επιχειρήσεις.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Ο κανονισμός 2015/1589

3 Το άρθρο 1 του κανονισμού 2015/1589 ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, νοούνται ως:

[…]

β) "υφιστάμενη ενίσχυση":

[…]

ii) κάθε εγκεκριμένη ενίσχυση, δηλαδή τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι μεμονωμένες ενισχύσεις που έχουν εγκριθεί από την [Ευρωπαϊκή] Επιτροπή ή από το Συμβούλιο [της Ευρωπαϊκής Ένωσης]·

[…]

γ) "νέα ενίσχυση": κάθε ενίσχυση, δηλαδή τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι μεμονωμένες ενισχύσεις, οι οποίες δεν αποτελούν υφιστάμενη ενίσχυση, καθώς και οι μεταβολές υφιστάμενων ενισχύσεων·

[…]».

Η ανακοίνωση σχετικά με το προσωρινό πλαίσιο

4 Η ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με το προσωρινό πλαίσιο για τη λήψη μέτρων κρατικής ενίσχυσης με σκοπό να στηριχθεί η οικονομία κατά τη διάρκεια της τρέχουσας έξαρσης της νόσου COVID-19 (2020/C 91 1/01, ΕΕ 2020, C 91 I, σ. 1) δημοσιεύθηκε στις 20 Μαρτίου 2020 στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, προτού τροποποιηθεί επτά φορές. Τα σημεία 21 και 22 της ανακοίνωσης αυτής, όπως τροποποιήθηκε με την ανακοίνωση της Επιτροπής, της 24ης Νοεμβρίου 2021 (2021/C 473/01, ΕΕ 2021, C 473, σ. 1) (στο εξής: ανακοίνωση σχετικά με το προσωρινό πλαίσιο), περιλαμβάνονταν στο τμήμα 3.1 («Περιορισμένα ποσά ενίσχυσης») και προέβλεπαν τα εξής:

«21. Πέραν των υφιστάμενων δυνατοτήτων βάσει του άρθρου 107 παράγραφος 3 στοιχείο γ) της ΣΛΕΕ, προσωρινά περιορισμένα ποσά ενίσχυσης σε επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν αιφνίδια έλλειψη ή ακόμη και ανυπαρξία ρευστότητας μπορούν να αποτελέσουν κατάλληλη, αναγκαία και στοχευμένη λύση υπό τις παρούσες συνθήκες.

22. Η Επιτροπή θα θεωρήσει ότι οι εν λόγω κρατικές ενισχύσεις συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά βάσει του άρθρου 107 παράγραφος 3 στοιχείο β) της ΣΛΕΕ, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται πλήρως όλοι οι ακόλουθοι όροι […]:

[…]

δ) η ενίσχυση χορηγείται το αργότερο μέχρι τις 30 Ιουνίου 2022·

[…]».

Το λεττονικό δίκαιο

5 Το άρθρο 250, παράγραφος 2, του Administratīvā procesa likums (νόμου περί διοικητικής διαδικασίας και διοικητικής δικονομίας), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, ορίζει τα εξής:

«Κατά τον έλεγχο νομιμότητας διοικητικής πράξης τα δικαστήρια λαμβάνουν υπόψη στην απόφασή τους μόνον την αιτιολογία που παραθέτει η δημόσια αρχή στη διοικητική πράξη. Ο περιορισμός αυτός δεν ισχύει στις περιπτώσεις στις οποίες το αίτημα είναι η έκδοση ευμενούς διοικητικής πράξης.»

6 Το άρθρο 254, παράγραφος 1, του ως άνω νόμου έχει ως εξής:

«Αν το δικαστήριο κρίνει βάσιμο το αίτημα έκδοσης διοικητικής πράξης, διατάσσει τη δημόσια αρχή να εκδώσει την αντίστοιχη διοικητική πράξη.»

7 Οι λεττονικές αρχές εξέδωσαν το Ministru kabineta noteikumi Nr. 676 «Noteikumi par atbalstu Covid-19 krīzes skartajiem uzņēmumiem apgrozāmo līdzekļu plūsmas nodrošināšanai» (διάταγμα 676 του Υπουργικού Συμβουλίου για τη θέσπιση κανόνων περί ενισχύσεων με σκοπό τη διασφάλιση των ροών κεφαλαίου κίνησης προς τις επιχειρήσεις που πλήττονται από την κρίση COVID-19), της 10ης Νοεμβρίου 2020 (*Latvijas Vēstnesis*, 2020, αριθ. 222A, στο εξής: λεττονική ρύθμιση περί ενισχύσεων). Το καθεστώς ενισχύσεων που εισήχθη με τη λεττονική ρύθμιση περί ενισχύσεων, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 17 Νοεμβρίου 2020, θεσπίστηκε σύμφωνα

με τις απαιτήσεις που ορίζονται στο τμήμα 3.1 της ανακοίνωσης σχετικά με το προσωρινό πλαίσιο. Με την απόφαση SA.59592 (2020/N) της 16ης Δεκεμβρίου 2020, η Επιτροπή έκρινε ότι το καθεστώς αυτό ήταν συμβατό με την εσωτερική αγορά, υπό την προϋπόθεση, μεταξύ άλλων, της χορήγησης των οικείων ενισχύσεων το αργότερο έως τις 30 Ιουνίου 2021, προθεσμία που εν συνεχεία παρατάθηκε, με την απόφαση SA.100596 (2021/N) της Επιτροπής, της 14ης Δεκεμβρίου 2021, έως τις 30 Ιουνίου 2022.

8 Το σημείο 23 της λεττονικής ρύθμισης περί ενισχύσεων, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, όριζε τα ακόλουθα:

«Ως χρόνος χορήγησης της ενίσχυσης θεωρείται η ημερομηνία έκδοσης [από τη φορολογική αρχή] της απόφασης για τη χορήγηση της ενίσχυσης.»

9 Το σημείο 24 της ως άνω ρύθμισης είχε ως εξής:

«Η απόφαση εκδίδεται το αργότερο έως τις 30 Ιουνίου 2022 σύμφωνα με [την ανακοίνωση σχετικά με] το προσωρινό πλαίσιο.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

10 Στις 25 Μαρτίου και στις 9 Απριλίου 2021 η TOODE ζήτησε από τη φορολογική αρχή να υπαχθεί στο εθνικό καθεστώς ενισχύσεων που αποσκοπούσε στη διασφάλιση των ροών κεφαλαίου κίνησης προς τις πληττόμενες από την κρίση COVID-19 επιχειρήσεις. Με δύο αρχικές αποφάσεις, της 23ης Απριλίου και της 7ης Ιουνίου 2021, και στη συνέχεια με δύο οριστικές αποφάσεις, της 9ης Ιουνίου και της 23ης Ιουλίου 2021, η ως άνω αρχή αρνήθηκε να χορηγήσει στην TOODE τη ζητηθείσα ενίσχυση, με την αιτιολογία ότι η εταιρία αυτή δεν πληρούσε μία εκ των προϋποθέσεων που προέβλεπε η λεττονική ρύθμιση περί ενισχύσεων, σχετικά με τη μείωση του κύκλου εργασιών.

11 Η TOODE άσκησε, ανεπιτυχώς, προσφυγή ενώπιον πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, πριν ασκήσει έφεση, στις 29 Ιουνίου 2022, ενώπιον του Administratīvā apgabaltiesa (διοικητικού εφετείου, Λεττονία), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου. Με την έφεση, η TOODE ζητεί από το δικαστήριο αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 254, παράγραφος 1, του νόμου περί διοικητικής διαδικασίας και διοικητικής δικονομίας, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, να διατάξει τη φορολογική αρχή να εκδώσει ευμενή διοικητική πράξη για τη χορήγηση της ζητηθείσας ενίσχυσης.

12 Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το προμνησθέν εθνικό καθεστώς ενισχύσεων, όπως προκύπτει από τη σκέψη 7 της παρούσας αποφάσεως, κρίθηκε από την Επιτροπή συμβατό με την εσωτερική αγορά, υπό την προϋπόθεση, μεταξύ άλλων, της χορήγησης των οικείων ενισχύσεων, σύμφωνα με το σημείο 24 της λεττονικής ρύθμισης περί ενισχύσεων και το σημείο 22, στοιχείο δ′, της ανακοίνωσης σχετικά με το προσωρινό πλαίσιο, το αργότερο έως τις 30 Ιουνίου 2022. Επισημαίνει δε ότι η προθεσμία αυτή παρήλθε κατά τη διάρκεια της ενώπιόν του διαδικασίας.

13 Το εν λόγω δικαστήριο εκθέτει ότι, στο πλαίσιο της έφεσης που άσκησε η TOODE με αίτημα την έκδοση ευμενούς διοικητικής πράξης, οφείλει να εκτιμήσει αν η εταιρία αυτή μπορεί ακόμη να λάβει τη ζητηθείσα ενίσχυση. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να προσδιορίσει τον χρόνο κατά τον οποίο η ενίσχυση αυτή θεωρείται ότι «χορηγείται», κατά την έννοια του άρθρου 107,

παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, στον βαθμό που πρόκειται για θεμελιώδες στοιχείο προκειμένου να καθοριστεί αν η εν λόγω ενίσχυση συνιστά «υφιστάμενη» ή «νέα» κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 1 του κανονισμού 2015/1589. Διευκρινίζει, ωστόσο, ότι στο λεττονικό δίκαιο τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να διατάξουν την έκδοση ευμενών διοικητικών πράξεων μόνο για το μέλλον (ex nunc).

14 Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η ενίσχυση θεωρείται ότι χορηγείται το χρονικό σημείο κατά το οποίο παρέχεται στον δικαιούχο, δυνάμει του εθνικού δικαίου, βέβαιο και ανεπιφύλακτο δικαίωμα στη λήψη της ενίσχυσης. Πλην όμως, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η φορολογική αρχή ουδέποτε αναγνώρισε στην TOODE το δικαίωμα να λάβει τη ζητηθείσα ενίσχυση, ένα τέτοιο βέβαιο και ανεπιφύλακτο δικαίωμα θα μπορούσε, κατ' αρχήν, να γεννηθεί υπέρ ιδιώτη όπως η TOODE μόνον κατόπιν δικαστικής αποφάσεως, εφόσον το δικαστήριο, αφενός, διαπιστώσει, μετά από πλήρη έλεγχο νομιμότητας σύμφωνα με το άρθρο 250, παράγραφος 2, δεύτερη περίοδος, του νόμου περί διοικητικής διαδικασίας και διοικητικής δικονομίας, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης της κύριας δίκης, ότι ο εν λόγω ιδιώτης πληροί όλες τις προβλεπόμενες από το εθνικό δίκαιο προϋποθέσεις για τη λήψη της επίμαχης ενίσχυσης και, αφετέρου, διατάξει την αρμόδια αρχή, βάσει του άρθρου 254, παράγραφος 1, του ως άνω νόμου, να εκδώσει ευμενή διοικητική πράξη για το μέλλον.

15 Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει, ωστόσο, ότι ενίσχυση την οποία η αρμόδια αρχή χορηγεί σε πρόσωπο μετά τη λήξη ισχύος εθνικού καθεστώτος ενισχύσεων εγκριθέντος από την Επιτροπή πρέπει να χαρακτηρισθεί ως «νέα» ενίσχυση σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου. Πλην όμως, διερωτάται αν η νομολογία αυτή μπορεί να τύχει εφαρμογής σε περίπτωση στην οποία η αρμόδια αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να χορηγήσει την ενίσχυση ενόσω ήταν ακόμη σε ισχύ το καθεστώς αυτό και η ως άνω αρχή, μετά τη λήξη ισχύος του εν λόγω καθεστώτος, διατάσσεται με δικαστική απόφαση να χορηγήσει και να καταβάλει το ποσό της ενίσχυσης.

16 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Administratīvā apgabaltiesa (διοικητικό εφετείο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ την έννοια ότι κρατική ενίσχυση "χορηγείται" κατά το χρονικό σημείο κατά το οποίο η αρμόδια δημόσια αρχή αρνείται αδικαιολόγητα να αναγνωρίσει το δικαίωμα λήψης της κρατικής ενίσχυσης, όταν αυτό διαπιστώνεται με δικαστική απόφαση που εκδίδεται μετά την πάροδο της προθεσμίας χορήγησης της ενίσχυσης;

2) Έχει το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο ii, του κανονισμού [...] 2015/1589 [...] την έννοια ότι συνιστά υφιστάμενη ενίσχυση μια ενίσχυση η οποία δεν χορηγείται βάσει απόφασης περί αναγνώρισης του σχετικού δικαιώματος που έχει εκδοθεί από την αρμόδια αρχή εντός της προβλεπόμενης από το καθεστώς ενισχύσεων προθεσμίας χορήγησης της ενίσχυσης, αλλά χορηγείται μετά την πάροδο της προθεσμίας αυτής, σε εκτέλεση δικαστικής απόφασης με την οποία διαπιστώνεται ότι εντός της εν λόγω προθεσμίας το οικείο πρόσωπο πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις του εθνικού δικαίου για τη λήψη της εν λόγω ενίσχυσης και ότι η άρνηση της αρμόδιας δημόσιας αρχής να χορηγήσει την ενίσχυση ήταν παράνομη;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

17 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι κρατική ενίσχυση εμπίπτουσα σε εθνικό καθεστώς ενισχύσεων που έχει εγκριθεί από την Επιτροπή πρέπει να θεωρηθεί ότι «χορηγήθηκε», κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, κατά το χρονικό σημείο κατά το οποίο η αρμόδια εθνική αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα το δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης σε ιδιώτη ο οποίος υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, όταν, με δικαστική απόφαση, διαπιστώνεται ο παράνομος χαρακτήρας της άρνησης αυτής μετά την παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας.

18 Συναφώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι οι ενισχύσεις πρέπει να θεωρείται ότι «χορηγούνται», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, κατά τον χρόνο που η εφαρμοστέα εθνική νομοθεσία αναγνωρίζει στον δικαιούχο το δικαίωμα λήψης των ενισχύσεων. Το καθοριστικό στοιχείο για να διαπιστωθεί το χρονικό σημείο χορήγησης μιας κρατικής ενίσχυσης στους δικαιούχους της με συγκεκριμένο μέτρο είναι η απόκτηση από τους δικαιούχους βέβαιου δικαιώματος λήψης της ενίσχυσης και η αντίστοιχη δέσμευση του κράτους να τη χορηγήσει. Πράγματι, σε αυτό ακριβώς το χρονικό σημείο μπορεί ένα μέτρο να επιφέρει στρέβλωση του ανταγωνισμού ικανή να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ (πρβλ. αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, Magdeburger Mühlenwerke, C-129/12, EU:C:2013:200, σκέψη 40, καθώς και της 25ης Ιανουαρίου 2022, Επιτροπή κατά European Food κ.λπ., C-638/19 P, EU:C:2022:50, σκέψεις 115 και 123).

19 Επομένως, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να προσδιορίσει, βάσει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου και τηρουμένου του δικαίου της Ένωσης, το χρονικό σημείο κατά το οποίο η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κρατική ενίσχυση πρέπει να θεωρηθεί ότι χορηγήθηκε. Προς τούτο, το δικαστήριο αυτό πρέπει να λάβει υπόψη το σύνολο των προϋποθέσεων που προβλέπει το εθνικό δίκαιο για τη χορήγηση της οικείας ενίσχυσης (πρβλ. αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, Magdeburger Mühlenwerke, C-129/12, EU:C:2013:200, σκέψη 41, καθώς και της 28ης Οκτωβρίου 2020, INAIL, C-608/19, EU:C:2020:865, σκέψεις 31 και 32).

20 Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να προσδιορίσει αν το εθνικό δίκαιο επιτρέπει να γίνει δεκτό, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, ότι το βέβαιο δικαίωμα λήψης της οικείας ενίσχυσης πρέπει να θεωρηθεί ότι αποκτήθηκε ex tunc το χρονικό σημείο κατά το οποίο η αρμόδια αρχή όφειλε να ενεργήσει νομίμως, ήτοι την ημερομηνία κατά την οποία η αρχή αυτή εξέφρασε την αδικαιολόγητη άρνησή της, ή αν, αντιθέτως, το εθνικό δίκαιο μπορεί να ερμηνευθεί μόνον υπό την έννοια ότι η απορριπτική απόφαση της ως άνω αρχής, ακόμη και αν κριθεί παράνομη, δεν μπορεί να παράσχει στον αιτούντα βέβαιο δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης.

21 Τούτου δοθέντος, λαμβανομένου υπόψη ότι από τις διευκρινίσεις του αιτούντος δικαστηρίου προκύπτει ότι το εθνικό δίκαιο μπορεί, κατά τα φαινόμενα, να ερμηνευθεί μόνον υπό την τελευταία ως άνω έννοια, υπενθυμίζεται ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, την οποία προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στο αιτούν δικαστήριο χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επίλυσης της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, το

Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον το κρίνει απαραίτητο, τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί. Προκειμένου να δώσει μια τέτοια χρήσιμη απάντηση, το Δικαστήριο ενδέχεται να χρειαστεί να λάβει υπόψη κανόνες του δικαίου της Ένωσης στους οποίους δεν αναφέρθηκε το εθνικό δικαστήριο με το ερώτημά του (πρβλ. αποφάσεις της 20ής Μαρτίου 1986, Tissier, 35/85, EU:C:1986:143, σκέψη 9, καθώς και της 9ης Σεπτεμβρίου 2021, LatRailNet και Latvijas dzelzceļš, C-144/20, EU:C:2021:717, σκέψη 29).

22 Εν προκειμένω, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι, κατ' ουσίαν, το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης καθεστώς ενισχύσεων καθόρισε την καταληκτική προθεσμία που προβλέπεται για τη χορήγηση της ενίσχυσης βάσει της προβλεπόμενης στην ανακοίνωση σχετικά με το προσωρινό πλαίσιο και ότι το καθεστώς αυτό κρίθηκε, με απόφαση της Επιτροπής, συμβατό με την εσωτερική αγορά, λαμβανομένου υπόψη, μεταξύ άλλων, ότι η καταληκτική αυτή προθεσμία τού προσέδιδε προσωρινό χαρακτήρα. Συνακόλουθα, η εφαρμογή του εν λόγω καθεστώτος συνιστά εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

23 Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει ότι η εφαρμογή των κανόνων της Ένωσης στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων στηρίζεται στην υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας μεταξύ, αφενός, των εθνικών δικαστηρίων και, αφετέρου, της Επιτροπής και των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, στο πλαίσιο της οποίας κάθε ένας ενεργεί σύμφωνα με τον ρόλο που του έχει ανατεθεί από τη Συνθήκη (απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2013, Deutsche Lufthansa, C-284/12, EU:C:2013:755, σκέψη 41). Συναφώς, μολονότι, ελλείψει σχετικής ρύθμισης του δικαίου της Ένωσης, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να θεσπίζει τους δικονομικούς κανόνες περί άσκησης των ενδίκων βοηθημάτων τα οποία αποσκοπούν να διασφαλίσουν την προστασία των δικαιωμάτων που παρέχονται στους πολίτες από την έννομη τάξη της Ένωσης, τα κράτη μέλη, πάντως, φέρουν την ευθύνη να διασφαλίζουν, σε κάθε περίπτωση, τον σεβασμό του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων αυτών, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη (πρβλ. αποφάσεις της 19ης Μαρτίου 2015, E.ON Földgáz Trade, C-510/13, EU:C:2015:189, σκέψεις 49 και 50, καθώς και της 28ης Ιανουαρίου 2025, ASG 2, C-253/23, EU:C:2025:40, σκέψη 75). Κατά το ως άνω άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που διασφαλίζονται από το δίκαιο της Ένωσης, έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου.

24 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην ερμηνεία εθνικής ρύθμισης η οποία έχει ως αποτέλεσμα μεμονωμένη ενίσχυση εμπίπτουσα σε καθεστώς κρατικών ενισχύσεων που έχει εγκριθεί από την Επιτροπή να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι «χορηγήθηκε», κατά την έννοια της ως άνω διατάξεως της Συνθήκης ΛΕΕ, κατά τον χρόνο που η αρμόδια εθνική αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να τη χορηγήσει σε ιδιώτη που υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, όταν, με δικαστική απόφαση, διαπιστώνεται ο παράνομος χαρακτήρας της άρνησης αυτής μετά την παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας.

Επί της ουσίας

25 Λαμβανομένου υπόψη ότι η ερμηνεία του λεττονικού δικαίου, κατά τα φαινόμενα, καταλήγει, όπως προκύπτει από τη σκέψη 21 της παρούσας αποφάσεως, στο ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης ενίσχυση μπορεί να θεωρηθεί ότι «χορηγήθηκε», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, μόνον κατά την ημερομηνία έκδοσης ευμενούς διοικητικής πράξης σε εκτέλεση δικαστικής αποφάσεως, δεν είναι δυνατή η έκδοση μιας τέτοιας πράξης, ούτε, ως εκ τούτου, η εκτέλεση της δικαστικής αποφάσεως, σε περίπτωση κατά την οποία, όπως εν προκειμένω, η προθεσμία για τη χορήγηση της ενίσχυσης παρήλθε κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας.

26 Πράγματι, ενίσχυση χορηγηθείσα σε χρονικό σημείο κατά το οποίο δεν ίσχυε πλέον η σχετική έγκριση της Επιτροπής πρέπει, λόγω του ότι πρόκειται για νέα ενίσχυση, να κοινοποιηθεί στην Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 108, παράγραφος 3, ΣΛΕΕ και δεν μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή ενόσω η Επιτροπή δεν έχει διαπιστώσει τη συμβατότητά της με την εσωτερική αγορά (πρβλ. αποφάσεις της 28ης Οκτωβρίου 2021, Eco Fox κ.λπ., C-915/19 έως C-917/19, EU:C:2021:887, σκέψη 36, και της 7ης Απριλίου 2022, Autonome Provinz Bozen, C-102/21 και C-103/21, EU:C:2022:272, σκέψεις 32, 34 και 42).

27 Επομένως, στην περίπτωση που εκτίθεται στη σκέψη 25 της παρούσας αποφάσεως δεν θα μπορούσε να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα του δικαιώματος προσφυγής που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη υπέρ ιδιώτη όπως η TOODE, παρά την αναγνώριση με δικαστική απόφαση, κατόπιν πλήρους ελέγχου νομιμότητας, ότι ο προσφεύγων – αιτών την επίμαχη ενίσχυση– πληρούσε αρχικώς όλες τις προϋποθέσεις για να μπορεί να λάβει την ενίσχυση αυτή εντός του χρονικού πλαισίου που καθορίζεται στο οικείο καθεστώς ενισχύσεων.

28 Πλην όμως, η εκτέλεση δικαστικής αποφάσεως αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής, κατά την έννοια του άρθρου 47 του Χάρτη. Πράγματι, το δικαίωμα αυτό θα ήταν πλασματικό εάν η εσωτερική έννομη τάξη κράτους μέλους επέτρεπε να παραμείνει, εις βάρος ενός των διαδίκων, ανεκτέλεστη μια αμετάκλητη και δεσμευτική δικαστική απόφαση (αποφάσεις της 30ής Ιουνίου 2016, Toma και Biroul Executorului Judecătoresc Horațiu-Vasile Cruduleci, C-205/15, EU:C:2016:499, σκέψη 43, καθώς και της 29ης Ιουλίου 2019, Torubarov, C-556/17, EU:C:2019:626, σκέψη 57).

29 Ως εκ τούτου, στην περίπτωση που μνημονεύεται στη σκέψη 25 της παρούσας αποφάσεως, το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη επιτάσσει, ως διάταξη του δικαίου της Ένωσης έχουσα άμεσο αποτέλεσμα, το εθνικό δικαστήριο να αφήνει ανεφάρμοστο το εθνικό δίκαιο που δεν επιτρέπει να θεωρηθεί ότι η μεμονωμένη ενίσχυση χορηγήθηκε κατά την ημερομηνία έκδοσης της απορριπτικής αποφάσεως της αρμόδιας αρχής (πρβλ. αποφάσεις της 24ης Ιουνίου 2019, Popławski, C-573/17, EU:C:2019:530, σκέψη 61, και της 14ης Μαΐου 2020, Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság, C-924/19 PPU και C-925/19 PPU, EU:C:2020:367, σκέψεις 139 και 140 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Υπό τις περιστάσεις αυτές, ο χρόνος κατά τον οποίο η ενίσχυση θεωρείται ότι «χορηγήθηκε», κατά την έννοια του άρθρου 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, πρέπει να αντιστοιχεί στον χρόνο κατά τον οποίο η αρμόδια αρχή απέρριψε αδικαιολόγητα την αίτηση της ως άνω εταιρίας.

30 Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην ερμηνεία εθνικής ρύθμισης η οποία έχει ως αποτέλεσμα μεμονωμένη ενίσχυση εμπίπτουσα σε εθνικό καθεστώς ενισχύσεων που έχει εγκριθεί από την

Επιτροπή να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι «χορηγήθηκε», κατά την έννοια της ως άνω διατάξεως της Συνθήκης ΛΕΕ, κατά τον χρόνο που η αρμόδια εθνική αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να τη χορηγήσει σε ιδιώτη που υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, όταν, με δικαστική απόφαση, διαπιστώνεται ο παράνομος χαρακτήρας της άρνησης αυτής μετά την παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

31 Κατ' αρχάς, λαμβανομένης υπόψη της απάντησης που δόθηκε στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, επισημαίνεται ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης ενίσχυση πρέπει να θεωρηθεί ότι χορηγήθηκε κατά τον χρόνο των απορριπτικών αποφάσεων της φορολογικής αρχής, ήτοι πριν από την παρέλευση της προβλεπόμενης για τη χορήγηση της ενίσχυσης προθεσμίας.

32 Επομένως, προκειμένου να δοθεί στο αιτούν δικαστήριο χρήσιμη απάντηση επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος, πρέπει να γίνει δεκτό ότι με το ερώτημα αυτό ζητείται, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο ii, του κανονισμού 2015/1589 έχει την έννοια ότι πρέπει να χαρακτηρισθεί ως «υφιστάμενη ενίσχυση», κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, μεμονωμένη ενίσχυση η οποία θεωρείται ότι χορηγήθηκε κατά τον χρόνο που η αρμόδια αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να τη χορηγήσει σε ιδιώτη που υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, καταβάλλεται δε στον εν λόγω ιδιώτη μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής σε εκτέλεση ευμενούς διοικητικής πράξης η έκδοση της οποίας διατάσσεται με τη δικαστική απόφαση που διαπιστώνει τον παράνομο χαρακτήρα της άρνησης.

33 Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 1, στοιχείο β', σημείο ii, του ως άνω κανονισμού ορίζει την «υφιστάμενη ενίσχυση» ως εγκεκριμένη ενίσχυση η οποία περιλαμβάνει τα καθεστώτα ενισχύσεων και τις μεμονωμένες ενισχύσεις που έχουν εγκριθεί από την Επιτροπή ή από το Συμβούλιο. Το δε άρθρο 1, στοιχείο γ', του εν λόγω κανονισμού προβλέπει ότι ως «νέα ενίσχυση» νοούνται τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι μεμονωμένες ενισχύσεις που δεν αποτελούν υφιστάμενη ενίσχυση, καθώς και οι μεταβολές υφιστάμενων ενισχύσεων.

34 Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, από τη στιγμή που το βέβαιο δικαίωμα στη λήψη κρατικής ενίσχυσης παρέχεται στον δικαιούχο δυνάμει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, πρέπει να θεωρηθεί ότι η ενίσχυση έχει χορηγηθεί και, συνεπώς, η πραγματική μεταβίβαση των επίμαχων πόρων δεν είναι καθοριστικής σημασίας (αποφάσεις της 19ης Δεκεμβρίου 2019, Arriva Italia κ.λπ., C-385/18, EU:C:2019:1121, σκέψη 36, και της 20ής Μαΐου 2021, Azienda Sanitaria Provinciale di Catania, C-128/19, EU:C:2021:401, σκέψη 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

35 Από τη νομολογία αυτή προκύπτει ότι, εφόσον κρατική ενίσχυση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης θεωρείται ότι χορηγήθηκε σε χρονικό σημείο κατά το οποίο ίσχυε η έγκριση της Επιτροπής για την ενίσχυση αυτή, πρέπει να χαρακτηρισθεί ως «εγκεκριμένη ενίσχυση» και, ως εκ τούτου, ως «υφιστάμενη ενίσχυση», κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο β', σημείο ii, του κανονισμού 2015/1589, ανεξαρτήτως του αν καταβάλλεται μετά τη λήξη ισχύος του καθεστώτος ενισχύσεων που εγκρίθηκε από την Επιτροπή.

36 Διευκρινίζεται ότι, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 47 των προτάσεών του, μια τέτοια ερμηνεία δεν είναι δυνατό να νοθεύσει τον ανταγωνισμό στην αγορά. Πράγματι, καθότι, όπως προκύπτει από τη νομολογία που μνημονεύεται στη σκέψη 18 της παρούσας αποφάσεως, για τη διάγνωση περί του εάν ένα μέτρο μπορεί να επιφέρει στρέβλωση του ανταγωνισμού ικανή να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, κατά την έννοια του άρθρου 107,

παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, κρίσιμο είναι το χρονικό σημείο κατά το οποίο χορηγείται στους δικαιούχους το βέβαιο δικαίωμα να λάβουν κρατική ενίσχυση, με την καταβολή ενίσχυσης όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης μετά τη λήξη ισχύος του οικείου καθεστώτος ενισχύσεων ο αιτών την ενίσχυση περιέρχεται στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν εάν η αρμόδια αρχή είχε ενεργήσει νομίμως και, ως εκ τούτου, καθίσταται δυνατό ακριβώς να αποκατασταθεί η ανταγωνιστική ισορροπία στην αγορά.

37 Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, στοιχείο β′, σημείο ii, του κανονισμού 2015/1589 έχει την έννοια ότι πρέπει να χαρακτηρισθεί ως «υφιστάμενη ενίσχυση», κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, μεμονωμένη ενίσχυση η οποία θεωρείται ότι χορηγήθηκε κατά τον χρόνο που η αρμόδια αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να τη χορηγήσει σε ιδιώτη που υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, καταβάλλεται δε στον εν λόγω ιδιώτη μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής σε εκτέλεση ευμενούς διοικητικής πράξης η έκδοση της οποίας διατάσσεται με τη δικαστική απόφαση που διαπιστώνει τον παράνομο χαρακτήρα της άρνησης.

Επί των δικαστικών εξόδων

38 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ’ αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

1) Το άρθρο 107, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και το άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

έχουν την έννοια ότι:

αντιτίθενται στην ερμηνεία εθνικής ρύθμισης η οποία έχει ως αποτέλεσμα μεμονωμένη ενίσχυση εμπίπτουσα σε εθνικό καθεστώς ενισχύσεων που έχει εγκριθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι «χορηγήθηκε», κατά την έννοια της ως άνω διατάξεως της Συνθήκης ΛΕΕ, κατά τον χρόνο που η αρμόδια εθνική αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να τη χορηγήσει σε ιδιώτη που υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας, όταν, με δικαστική απόφαση, διαπιστώνεται ο παράνομος χαρακτήρας της άρνησης αυτής μετά την παρέλευση της εν λόγω προθεσμίας.

2) Το άρθρο 1, στοιχείο β′, σημείο ii, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 [ΣΛΕΕ],

έχει την έννοια ότι:

πρέπει να χαρακτηρισθεί ως «υφιστάμενη ενίσχυση», κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, μεμονωμένη ενίσχυση η οποία θεωρείται ότι χορηγήθηκε κατά τον χρόνο που η αρμόδια αρχή αρνήθηκε αδικαιολόγητα να τη χορηγήσει σε ιδιώτη που υπέβαλε σχετική αίτηση εντός της προβλεπόμενης για τη χορήγησή της προθεσμίας,

καταβάλλεται δε στον εν λόγω ιδιώτη μετά την παρέλευση της προθεσμίας αυτής σε εκτέλεση ευμενούς διοικητικής πράξης η έκδοση της οποίας διατάσσεται με τη δικαστική απόφαση που διαπιστώνει τον παράνομο χαρακτήρα της άρνησης.

(υπογραφές)